

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Мариана Матеева Петрова

на дисертационен труд за присъждане на НС „доктор на науките“

в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки

Професионално направление 3.8. Икономика

Автор: Божена Агнешка Сова

Тема: Косвените данъци и тяхното влияние върху нивото и структурата на приходите в държавния бюджет. Анализ по примера на Полша за 2017-2021 г.

1. Общо описание на представените материали

Рецензията е изготвена на основание на решение от Протокол №1/ 17.02.2023 от заседанието на научното жури, формирано със Заповед №105/01.03.2023 г. на Ректора на ВУЗФ проф. д.ю.н Борис Велчев. Представени са следните документи: Автореферат и дисертация за научна степен "доктор на науките"; Резюмета на публикации; Списък с цитатите; Съответствие с национални минимални изисквания; Автобиография.

В допълнение към дисертацията кандидатът представя 26 публикации, състоящи се от монография, глави в монографии и научни статии.

Представените документи отговарят на изискванията и дават възможност за разглеждане и оценка на научните постижения на кандидата.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Божена Агнешка Сова има докторска степен по икономика (1997 г., Варшавско училище по икономика); магистърска степен (1993) по икономика в същия университет. Възпитаник е и на Педагогическия колеж във Варшавското училище по икономика.

През 1993-2001 г. работи в Службата за данъчен контрол (митническа и данъчна администрация), първо в Пшемисл, а по-късно в Жешув, където е отговаряла за контрола на стопански субекти и субекти от сектора на публичните финанси в областта на данъчните съставляващи с държавния бюджет.

От 1999 г. тя е свързана с висшето образование - започва работа в Университета по администрация и управление в Пржемишл (днес Университет по право и администрация Жешув, със седалище в Жешув), където в момента работи като заместник-ректор. Освен това, като асистент през 2001-2019 г., тя е била назначена в Университета в Жешув, Факултет по икономика, катедра „Финанси“.

Най-важните научни и организационни постижения

Bożena Agnieszka Sowa Ph.D. има разработени програми за бакалаври и магистри, както и за следдипломно обучение по финанси, данъчни въпроси и счетоводство. Води занятия в тази област и е ръководител и рецензент на дипломни работи. Освен това води лекции като част от международния обмен в университети в Словакия. Като част от международния обмен тя е преминала 8 стажа в изследователски центрове в Словакия, Грузия и Украйна.

Участвала е активно в 30 международни и 8 национални конференции, научни форуми и семинари, като е изнасяла доклади по данъчни въпроси, публични финанси и държавен бюджет. Член на научния комитет на конференциите (2015-2022).

Освен това е участвала в 6 изследователски проекта, финансирани от фондовете на ЕС, включително 2 проекта като координатор. Била е член на 3 изследователски проекта, извършени като част от научните изследвания на университета.

д-р Божена Агнешка Сова е член на редакционния комитет: "Journal of Finance and Accounting" (JFA), Science Publishing Group, Ню Йорк, САЩ), бивш член на научния съвет на издателската къща Academy of Security and Bases of Health, Киев (Украйна), член на Полското икономическо дружество в Полша, клон Жешув, член на одитния комитет.

Тя е и рецензент на научни монографии, глави в монографии и научни статии.

От 2001 г. д-р Божена Агнешка Сова осъществява текущо сътрудничество в областта на публичните финанси, бюджета и данъците с: Търговско-промишлена камара в Жешов; Национална камара на данъчните съветници, клон Podkarpackie; Полско икономическо дружество, клон в Жешув.

Тя също така е лектор в Камарата на правните съветници в Жешов и член на изпитната комисия на Ph.D. студенти в WSPiA Rzeszów University.

За научните си постижения е удостоена с:

1. Бронзов медал за дългогодишна служба (Резолюция на президента на Република Полша от 29 септември 2008 г.),
2. Медал на КНП за заслуги към образованието и възпитанието; (Министерство на образованието - Варшава, 20 август 2014 г.),
3. Сребърен медал за дългогодишна служба (Решение на президента на Република Полша от 18 септември 2021 г.).

Обобщавайки горните постижения, може да се заключи, че д-р Божена Агнешка Сова е учен и професионалист, занимаващ се с актуални проблемни области като публични финанси, бюджетна икономика и съвременна данъчна система.

Преобладаващата част от научната и приложната дейност д-р Божена Сова е по въпросите, изследвани в дисертационния труд за присъждане на научната степен „доктор на науките”.

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Централният бюджет играе решаваща роля в осъществяването на държавната икономическа политика. Благодарение на адекватно планираните приходи и разходи е възможно да се създадат подходящи условия за социално-икономическо развитие на страната и да се засили икономическото сътрудничество с други страни.

Всяка държава основава своята дейност на решения от политическо и икономическо естество, а централният стълб на правилно функциониращата държава е рационалната данъчна система. За да може публичната власт, която провежда икономическата политика на държавата, да влияе върху поведението на участниците на пазара или да формира икономическата структура на държавата, тя трябва да разполага с подходящи инструменти и финансови ресурси, особено приходи.

Основният източник на приходи за държавния бюджет е данъчното облагане (на първо място - косвените данъци, а на второ - преките данъци). В Полша, както и в други страни, данъците съставляват около 90% от всички постъпления в централния бюджет и бюджетите на местните правителствени единици.

Изследователската теза моделира логиката на дисертационното изследване и приложените аналитични средства.

Работата има нестандартна структура, тъй като централната ѝ част е разделена на 7 глави, всяка от които е разделена на подраздели и точки. Такава структура на работата позволява реализирането на поставената цел, изследователските хипотези и авторския подход към темата.

4. Познаване на проблема

Авторът е направил обширен, задълбочен и коректен анализ на различните проблеми, засегнати в работата, позволяващ правилни изводи. За подготовката на дисертацията авторът анализира 504 изходни материали (включително на чужди езици), особено актове на вътрешното и международното право, специализирана литература по темата, статистически данни и изходни материали на централните органи и актове на ЕС.

5. Методика на изследването

С оглед на поставената цел на работата и проверка на възприетите изследователски хипотези са възприети следните методи на изследване:

- 1) Теоретичната част на работата използва описателен метод, като се вземат предвид местни и чуждестранни източници. Приложени са и сравнителният анализ на изходните данни, причинно-следственият анализ и описателно-статистическият анализ на структурата и динамиката на явленията;
- 2) В емпиричната част на работата е извършен количествен анализ, като се използват статистически данни, отнасящи се за изследвания период, т.е. годините 2017-2021.

Авторът представя резултатите от проведеното изследване и ги интерпретира правилно.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд обхваща 396 страници, от които 374 основен текст, 14 фигури и 22 таблици. Библиографският списък се състои от 504 литературни единици.

Изследването има увод, седем глави, заключение и библиография. Всяка глава се състои от подраздели и точки.

Основната цел на настоящата публикация е да направи оценка на структурата и динамиката на бюджетните приходи от косвени данъци. Особено внимание е отделено на плановете за данъчни приходи, включени в законите за бюджета за всяка година (2017-2021 г.), а след това и на изпълнението на плановете по отношение на несъответствията и факторите, които ги причиняват.

За целта са разгледани прогнозните бюджетни приходи, произтичащи от законите за бюджета и реализираните данъчни приходи, след което са открити несъответствията и факторите, които ги обуславят, предимно от външен характер.

Така определена, на основната цел са присвоени следните **подцели**:

- 1) Преглед на научните постижения и детерминанти на фискалната ефективност на данъка;
- 2) Идентифициране на причините, обхвата и хода на хармонизиране на косвените данъци с особен акцент върху ДДС като основен данъчен приход;
- 3) Определяне на мерките за финансово представяне на косвените данъци;
- 4) Идентифициране на разликата в ДДС.

Научни хипотези

Когато се пишат статии с научно естество, правилото е хипотезите да са тясно свързани с поставените изследователски цели, така че изглежда необходимо да се коментира този аспект. Авторът излага три хипотези:

Първа хипотеза: Хармонизирането на разпоредбите за косвени данъци в Европейския съюз (особено ДДС и акцизите) насърчава фискалната ефективност на тези данъци;

Втора хипотеза: Дизайнът на данъците е фундаментален фактор за тяхната фискална ефективност;

Трета хипотеза: Специфичният характер на косвените данъци и нефискалните функции, които изпълняват (това важи особено за акцизите) влияят върху фискалната им ефективност.

Формулираните хипотези позволяват по ясен начин да се демонстрира взаимната съгласуваност и логическата връзка между формулираната изследователска хипотеза и структурата на работата, както и съдържателното съдържание на отделните ѝ части. Формулираните хипотези са методологично правилно проверени от автора.

Докторанта анализира, като се опитва да докаже, че размерът на реализираните данъчни приходи е повлиян, наред с други неща и от: размера на данъчните ставки; концесиите; събираемост на данъка.

Д-р Божена Сова подчертава, че вътрешни и външни фактори, като правни промени, политическа и икономическа ситуация в страната, социални промени и независими фактори (като пандемията от COVID-19), също трябва да бъдат взети предвид при планирането на обема на данъчните приходи.

В теоретичната част, обхващаща глави I-IV, се прави препратка към:

- основите на държавната фискална политика;
- хармонизиране на косвените данъци и тяхното въздействие върху данъчните приходи;
- приходи в държавния бюджет, особено от приходи от косвени данъци (ДДС, акциз, данък дивеч).

Емпиричната част, обхващаща глави V-VII, анализира и оценява обема и динамиката на бюджетните приходи за 2017-2021 г. от косвени данъци.

Всяка глава завършва с правилни заключения и препоръки.

Времеви обхват

Времевият обхват на дисертацията обхваща годините: 2017-2021 г., с особен акцент върху периода на пандемия от COVID-19 (март 2020 г. - декември 2021 г.). В допълнение към времевата рамка, спомената по-горе, се прави позоваване и на промените в данъчните закони, въведени през първата половина на 2022 г. в контекста на въвеждането на плана за икономическо възстановяване на Полша след пандемия (т.нар. „Нов курс“), насочен, наред с други неща, към затягане на данъчната система.

Резултатите от научното изследване са представени в емпиричната част на работата. Въз основа на тях се установи, че факторите, които влияят върху нивото и структурата на бюджетните приходи, са разнообразни. Доказано е, че има корелации между промените в тяхното изграждане и бюджетните приходи при основните за бюджета данъци. Анализът на статистическите данни за 2017-2021 г. недвусмислено показва системно нарастване на приходите в държавния бюджет от косвени данъци (ДДС, акциз и данък върху хазартните игри), като същевременно показва значението на този вид публичен данък за ефективното функциониране на държавата.

В заключителната част на дисертацията се разглежда влиянието на пандемията от COVID-19 върху бюджетните приходи, като се посочват промените в структурата и динамиката на постъпленията с особен акцент върху акцизите.

Докторантът доказва, че нивото на действителните бюджетни приходи от косвени данъци е повлияно от мерките, предприети от полското правителство за затягане на данъчната система (особено изясняването на правните разпоредби) и действията, предприети от Националната данъчна администрация за принудително събиране на бюджетни вземания.

Обърнато е внимание и на последиците от войната в Украйна и нейното въздействие върху социално-икономическото положение на Полша, а оттам и върху бюджетните приходи. Доказано е, че войната в Украйна и високата инфлация са довели до намаляване на потреблението на фона на влошаването на материалното положение на семействата. Отбелязано е, че законодателното повишаване на акцизните ставки може да доведе до по-ниско търсене на тези продукти и последващ срив на дейностите на определени индустрии, което се отразява в по-ниски приходи от всички данъчни дялове.

Авторът на дисертационния труд не се ограничава само с критика на съществуващото състояние, а посочва определени насоки на желани промени не само в областта на правната уредба, засягаща размера на реалните данъчни приходи на държавния бюджет, но и посочва мерки които би запечатало системата и гарантирало правилното идентифициране на причините за относително ниската данъчна ефективност. Тези постулати са своеобразна „добавена стойност“ на рецензираната дисертация.

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Проблемът, поставен от д-р Божена Сова е интердисциплинарен и изцяло съобразен със съвременните постижения и нужди на науката и практиката. Избраният изследователски проблем не е лесен за изследване, поради интердисциплинарния и многостранен характер.

В хода на научното изследване са установени следните **научни приноси**:

- 1) разработен е нов теоретичен и методологичен подход за икономически изследвания в публичния сектор в Полша по отношение на данъчната система;
- 2) доказана е тясна зависимост между промените в структурата на фискално най-значимите данъци (ДДС, акциз) и нивото на приходите в държавния бюджет;
- 3) доказано е, че особеностите на косвените данъци и изпълняваните от тях нефискални функции (особено по отношение на акцизите) влияят върху тяхната фискална ефективност;
- 4) установено е, че в Полша е започнал процесът на „демонтаж“ на предишния начин на работа на публичните органи и е започнал процес на активна политика, насочена към подобряване на данъчната система, за да се осигури оптималното прилагане на фискална функция;
- 5) доказано е, че когато се планират бюджетните приходи, особено данъчните приходи, трябва да се вземат предвид вътрешните и външните фактори на страната, като промени в законодателството, политическата и икономическа ситуация (инфлация), социални промени и независими фактори (като пандемия).

Практически и практико-приложни приноси

1. в контекста на данъчните приходи са идентифицирани техните проблемни области, като се посочват редица фактори, които ги определят,

2. идентифицирани са причините за сравнително ниската ефективност на данъчните приходи от косвени данъци, като се посочват не само икономически фактори, но и действията на данъчните власти за налагане на публични регулаторни задължения,
3. формулирани са препоръки, изпълнението на които ще подобри ефективността на данъчната система и в резултат на това ще увеличи притока на постъпления към централния държавен бюджет.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

Резултатите от научните изследвания са отразени в 26 публикации, изготвени самостоятелно (например монография) или в съавторство. Те свидетелстват за дългогодишния и задълбочен научен интерес на докторанта към данъчната проблематика и за това, че изготвеният дисертационен труд е авторски труд. По-голямата част от работата е публикувана в колективни монографии, материали от конференции и местни публикации. Някои са публикувани в чуждестранни издания (Словакия, Чехия, Украйна, България, Великобритания). Отбелязани са 2 публикации, включени в международни списания (SCOPUS), включително 1 публикувана в България.

9. Преценка за изпълнение на минималните национални изисквания

Основавайки се на представените от кандидата документи по конкурса мога да направя обосновавания извод, че д-р Божена Сова надвишава минималните национални изисквания според чл. 26, ал. 2, 3 и 5 на ЗРАСПБ за придобиване на научна степен „доктор на науките“ в професионалното направление 3.8. Икономика.

10. Лично участие на докторанта

Представената дисертация на тема: "Косвени данъци и тяхното въздействие върху нивото и структурата на приходите на държавния бюджет. Анализ на примера на Полша за годините: 2017-2021" е резултат от солидни научни изследвания, потвърдени от конструктивни резултати. Безспорен е приносът на автора, задълбоченото научно изследване, творческото мислене и преследването на поставената цел и изследователските хипотези.

Нямам основание за съмнения относно оригиналността на дисертационния труд и за личния принос на докторанта.

11. Автореферат

Авторефератът на български е в обем от 51 страници и е изготвен съгласно изискванията на ЗРАС и ППЗРАС. Той е издържан в структурно отношение и коректно отразява логиката и последователността на дисертационния труд.

Той демонстрира уменията на д-р Божена Агнешка Сова да синтезира, за да представи своите най-съществени идеи и заключения.

12. Критични забележки и препоръки

Дисертацията се представя през 2023 г., като не се посочва влиянието на пандемията, последиците от войната в Украйна, инфлацията (конкретно в Полша) и въвеждането на икономически реформи върху размера и структурата на данъчните приходи.

Това повдига въпроса дали изводите, публикувани в статията, ще се променят под влиянието на горните събития.

На места се забелязва дублиране и повторение на текстове.

Препоръчвам представянето на резултатите в специализирани международни издания с IF/IR, което позволява по-висока видимост на научните резултати и създава условия за по-интензивно цитиране.

13. Лични впечатления

Не познавам лично докторанта. Нямаме съвместни публикации и разработки. Впечатленията ми са от дисертационния труд, автореферата и публикациите по дисертацията. Те показват сериозен и ерудиран изследовател, добросъвестен учен с богата теоретична подготовка и доказана способност за независими изследвания.

14. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Препоръчвам представяне на резултатите и в специализирани международни издания с ИФ/ИР, което ще позволи по-висока видимост на научните резултати и ще създаде условия за по-интензивна цитируемост.

Участието в международни научни конференции и преимуществено публикуване на английски език, ще доведе до по-голяма разпознаваемост в научните среди и популяризиране научните изследвания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Темата дава възможност да се разкрият както фундаментални въпроси на икономическата и управленска теория, така и да се очертаят модели за практически ползи от приложението на теорията в практиката.

Дисертационният труд **съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката** и отговарят на всички изисквания на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ) и Правилника за прилагане на ЗРАСРБ. Представените материали и дисертационни резултати **напълно** съответстват на специфичните изисквания на Правилника за приемане и обучение на докторанти във Висшето училище по застраховане и финанси.

Дисертационният труд показва, че д-р **Божена Агнешка Сова притежава** задълбочени теоретични знания и професионални умения по Професионално направление 3. 8. Икономика, като **демонстрира** качества и умения за самостоятелно провеждане на научни изследвания.

Поради гореизложеното, убедено давам своята **положителна оценка** за проведеното изследване, представено от рецензираните по-горе дисертационен труд, автореферат, постигнати резултати и приноси, и **предлагам на почитаемото научно жури да присъди научна степен „доктор на науките“** на д-р **Божена Агнешка Сова** в Област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки; Професионално направление 3. 8. Икономика; докторска програма „Финанси, застраховане и осигуряване“.

31 март 2023 г.

Рецензент:

проф.д-р Мариана Петрова